

STUDIUL ARHEOZOOLOGIC PRELIMINAR AL MATERIALULUI FAUNISTIC DE LA CHEIA (JUD. CONSTANȚA). CAMPANIA 2001

Adrian BĂLĂȘESCU, Valentin RADU¹

Fauna analizată în acest articol provine din așezarea neolitică de la Cheia (jud. Constanța) încadrată arheologic în cultura Hamangia. Aceasta este din punct de vedere faunistic puțin cercetată. Loturile faunistice studiate sunt puține, eșantioanele variind ca număr de resturi : Ceamurlia de Jos cu 147 (Necrasov Olga & Bulai Maria, 1970), Cernavoda cu peste 500 (Necrasov Olga *et alii*, 1959), Golovița cu 92 (Necrasov Olga & Bulai Maria, 1970), Hamangia cu 105 (Haimovici S., 1987), Techirghiol cu 1434 (Necrasov Olga & Haimovici S., 1962).

Toate acestea provin din săpături arheologice efectuate în anii 1950-1960 în Dobrogea, când metodologia arheozoologică era încă la început de drum în căutarea celor mai adecvate metode de investigare și analiză. Astfel, doar unul dintre loturile menționate mai sus, cel de la Hamangia (Haimovici S., 1987) a fost studiat și din punct de vedere biometric. Pe baza tuturor acestor date, la finele secolului trecut Sergiu Haimovici a realizat unica sinteză arheozoologică a acestei culturii (Haimovici S., 1997, 2000).

În aceste condiții studiul prezentului eșantion faunistic de la Cheia este extrem de important. Pe de o parte el provine dintr-o cercetare arheologică minuțioasă în care materialul a fost prelevat pe unități stratigrafice, cu multă atenție, dovadă stând numărul mare de resturi descoperite (1947), iar pe de alta pentru că el a putut fi studiat modern din punct de vedere arheozoologic.

Dintre așezările Hamangia analizate din punct de vedere arheozoologic, singurul lot faunistic care ar putea permite o analiză comparativă cu fauna de la Cheia ar fi cel de la Techirghiol, care este reprezentativ din punct de vedere statistic. Singurul inconvenient ar fi faptul că, din punctul nostru de vedere, numărul minim de indivizi este suprareprezentat, el fiind calculat pentru fiecare complex arheologic în parte.

În cazul faunei de la Cernavodă, descoperită în cea mai mare parte în

¹ Centrul Național de Cercetări Pluridisciplinare, Muzeul Național de Istorie a României, București ;

necropola Hamangia, o problemă ar fi statutul de ofrandă rituală pe care îl au majoritatea vestigiilor osoase studiate aici și care ar putea da o imagine falsă asupra paleoeconomiei comunității. Restul loturilor analizate sunt extrem de reduse numeric și nu credem ca ele ar putea da o imagine exactă asupra paleoeconomiei.

Fauna descoperită la Cheia provine dintr-un nivel neolitic datat ca aparținând finalului culturii Hamangia - faza III (Voinea Valentina & Dobrinescu C., 2002). S-au identificat 1947 de resturi faunistice care aparțin următoarelor clase de animale (tabel 1): *Bivalvia* (scoici), *Pisces* (pești), *Reptilia* (reptile), *Aves* (păsări) și *Mammalia* (mamifere). Dintre acestea, cele mai numeroase sunt cele de mamifere (1927), din care s-au determinat specific 1003 resturi (52,04 %).

Tabel 1: Repartiția numerică și procentuală a resturilor faunistice pe clase de animale descoperite la Cheia (cultura Hamangia).

Clasa	NR	%
<i>Bivalvia</i>	9	0,46
<i>Pisces</i>	2	0,10
<i>Reptilia</i>	4	0,21
<i>Aves</i>	5	0,26
<i>Mammalia</i>	1927	98,97
Total	1947	100,0

Scoicile (*Bivalvia*) sunt reprezentate de nouă resturi de *Unio* sp care sunt puternic fragmentate.

Peștii (*Pisces*) sunt certificați prin două resturi. Astfel s-au identificat un dentar stânga de șalău (*Stizostedion lucioperca*) și o vertebră caudală de somn (*Silurus glanis*). Dimensiunile reconstituite sunt pentru șalău de 5451 g la o lungime de 835 mm, iar pentru somn 4805 g la o lungime de 892 mm.

Reptilele (*Reptilia*) au fost identificate pe baza a patru resturi de carapace ce aparțin țestoasei de uscat (*Testudo graeca*).

Păsările (*Aves*) prezintă cinci resturi indeterminabile care au aparținut unor indivizi de talie medie.

Mamiferele sunt reprezentate de patru specii domestice: *Bos taurus* (vită domestică), *Ovis aries* (oaie), *Capra hircus* (capră), *Canis familiaris* (câine) și șase specii sălbatice: *Lepus europaeus* (iepure de câmp), *Equus* sp. (cal sălbatic), *Sus scrofa* (mistreț), *Cervus elaphus* (cerb), *Capreolus capreolus* (căprior), *Bos primigenius* (bour). În cadrul spectrului faunistic care se regăsește în tabelul 2 vom observa și alte rubrici, cum ar fi: ovicaprine (*Ovis aries*/ *Capra hircus*), *Bos taurus*/ *Bos primigenius*, *Bos taurus*/ *Cervus elaphus*, *Sus domesticus*/ *Sus scrofa*. Acestea au fost necesare deoarece anumite piese osoase nu au putut fi determinate specific din cauza fragmentarității mari a resturilor faunistice. În schimb, starea de conservare a oaselor este relativ bună.

Ponderea resturilor de animale domestice este ca număr de resturi (NR) de 95,92% , iar ca număr minim de indivizi (NMI) de 78%. În ceea ce privește animalele sălbatice acestea sunt ca NR 4,08% iar ca NMI 22%.

Tabel 2: Repartiția numerică și procentuală a numărului de resturi (NR) și a numărului minim de indivizi (NMI) pe specii de mamifere descoperite la Cheia (cultura Hamangia).

Specia	NR	%	NMI	%
<i>Bos taurus</i>	484	48,26	20	40
<i>Ovis aries</i>	39	3,89	-	-
<i>Capra hircus</i>	12	1,20	-	-
<i>Ovicaprine</i>	405	40,38	18	36
<i>Canis familiaris</i>	2	0,20	1	2
Total domestice	942	93,92	39	78
<i>Bos taurus/Bos primigenius</i>	5	0,50	1	-
<i>Bos taurus/Cervus elaphus</i>	7	0,70	-	-
<i>Sus domesticus/Sus scrofa</i>	8	0,80	-	-
<i>Lepus europaeus</i>	4	0,40	2	4
<i>Equus sp.</i>	7	0,70	2	4
<i>Sus scrofa</i>	7	0,70	2	4
<i>Cervus elaphus</i>	9	0,90	2	4
<i>Capreolus capreolus</i>	4	0,40	1	2
<i>Bos primigenius</i>	10	1,00	2	4
Total sălbatice	41	4,09	11	22
Total det.	1003	100	50	100
Total indet.	924	-	-	-
Total mamifere	1927	-	-	-

Mamifere domestice

Vita domestică (*Bos taurus*) este reprezentată de 484 de resturi (48,26 % NR), care certifică un număr minim de 20 (40%) de indivizi. Vârstele de sacrificare ale acestor indivizi ne indică existența în material a 8 juvenili (sub 2 ani), 3 subadulti (între 2 și 3^{1/2} ani) și 11 adulți (peste 3^{1/2}), din care doi sunt bătrâni. Se observă atât animale de vârstă foarte fragedă, cât și animale de vârstă înaintată, de peste 10 ani. Raportul dintre imaturi și maturi sexuali este de 11 : 9 (1,2 : 1). Repartiția pe clase de vârstă ne arată ca animalele erau crescute, atât în scopul sacrificării pentru carne, cât și pentru produsele lor secundare, lapte, în principal.

Din păcate nu s-a descoperit nici un os întreg care să permită calcularea taliei, ceea ce a făcut imposibilă estimarea acesteia. Totuși, datele biometrice prelevate indică animale cu o constituție medie, situate la limita superioară a dimensiunilor vitelor din cultura Boian (Bălășescu A., 2001, 2002; Bălășescu A. &

Radu V., 1999; Bolomey Alexandra, 1981).

Ovicaprinele (*Ovis aries* și *Capra hircus*) prezintă în material circa 456 de resturi, din care au fost identificate specific 39 ca aparținând speciei *Ovis aries* (oaia) și 12 ca aparținând lui *Capra hircus* (capra). Vârstele de sacrificare ale celor 18 indivizi ne indică: 2 noi-născuți, 3 juvenili (între 6 și 18 luni), 5 subadulti (între 18 și 42 de luni) și 8 adulți. Raportul dintre imaturi și maturi sexuali este de 7 : 11 (1 : 1,6). Repartiția pe clase de vârstă ne face să credem că animalele erau crescute în special pentru produsele lor secundare (lapte, lână) și mai puțin pentru carne.

Cu toate că resturile de *Ovis aries* sunt mai numeroase decât cele de *Capra hircus* nu avem siguranța că același lucru era valabil și în perioada neolitică, având în vedere numărul mare de resturi de ovicaprine nedeterminate specific (405). Determinarea oaselor de ovicaprine a fost mult îngreunată și de fragmentaritatea crescută a acestora (Prummel W. & Frisch H.-J, 1986).

Ca urmare a identificării unor oase întregi: un metacarp, un calcaneu și un astragal, s-a putut estima talia ovinelor cu ajutorul indicilor Teichert, care este de 58,4 cm (limite 56,2- 61,6 cm). Pe baza coxalelor am putut determina un individ mascul și un altul femelă.

Informațiile ce privesc caprinele sunt mult mai puține, dacă avem în vedere numărul redus de resturi identificate. Din păcate nu putem face aprecieri asupra taliei, având în vedere că nu s-au descoperit oase întregi. Pe baza unui fragment de proces cornular de tip *prisca* s-a determinat o femelă.

Canis familiaris (câinele) este ilustrat în material prin două resturi (0,20 %), un maxilar și un femur epifizat proximal care au aparținut unui individ adult (2 %). Biometric acestea se încadrează în valorile cunoscute pentru neoliticul din România.

Mamifere sălbatice

Lepus europaeus (iepurele de câmp) este ilustrat prin patru resturi ce aparțin unui număr de doi indivizi adulți.

Equus sp. (calul sălbatic) este reprezentat prin șapte resturi (0,7 %) care aparțin unui număr de doi indivizi prezumați (4 %). Vârstele de sacrificare ale acestora sunt: unul sub 2 ani (tibie neepifizată distal) și unul peste 3^{1/2} ani (tibie epifizată proximal). Ceea ce este extrem de interesant la aceasta specie de cal este gracilitatea și talia sa mică, datele biometrice fiind extrem de sugestive. În acest moment al studiului nu putem spune cu siguranță care este specia căruia i-au aparținut aceste resturi.

Având în vedere ca săpăturile arheologice de la Cheia continuă și că acestea vor duce la prelevarea de noi fragmente osoase, și în special de resturi dentare, care pot permite determinarea cu siguranță a speciei, avem speranța că acest lucru se va realiza cât mai curând.

Sus scrofa (mistrețul) este prezent prin șapte resturi care certifică doi indivizi : un subadult și un adult .

Cervideele sunt reprezentate prin două specii : *Cervus elaphus* (cerbul) cu

nouă resturi care aparțin unui număr de doi indivizi adulți și *Capreolus capreolus* (căpriorul) cu patru resturi osoase ce certifică vânarea unui individ adult.

Bos primigenius (bourul) a fost pus în evidență prin 10 resturi faunistice care aparțin unui număr de doi indivizi adulți.

Concluzii

Fauna descoperită la Cheia este importantă, deoarece lotul analizat este numeros și reprezentativ statistic, el permițând o analiza biometrică necesară caracterizării animalelor din aceasta perioadă culturală atât de puțin studiată din punct de vedere arheozoologic.

Eșantionul studiat ne relevă faptul că mamiferele predomină, el făcând obiectul a două activități comportamentale extrem de importante: creșterea animalelor și vânatoarea.

În ceea ce privește creșterea animalelor de către comunitatea neolitică de la Cheia, observăm că în cadrul spectrului faunistic, lipsesc suinele domestice (*Sus domesticus*). Acestea, în general, sunt considerate ca un semn al gradului înalt de sedentarism al populațiilor preistorice. Absența acestei specii, poate fi pusă pe seama, fie a unei populații mai mobile, fie există posibilitatea ca ponderea scăzută a resturilor de suine să fie o caracteristică a culturii Hamangia.

Nu trebuie omis faptul că în paleoeconomia comunităților Hamangia ponderea suinelor domestice este extrem de redusă, dacă avem în vedere procentajele extrem de mici deținute de această specie la Techirghiol, Hamangia și Cernavoda. Cauza acestui fapt nu o putem întrevedea în acest moment, dar sperăm că viitoarele studii vor permite o înțelegere mult mai bună a strategiilor alimentare a populațiilor Hamangia.

În cadrul paleoeconomiei animaliere de la Cheia se observă că resturile de bovine (*Bos taurus*) și ovicaprine (*Ovis aries*/ *Capra hircus*) au ponderea cea mai mare. Vârstele de sacrificare ale acestora ne indică faptul că ele erau crescute atât pentru carne, cât și pentru produsele lor secundare (lapte, lână, etc).

Vânatul este bine ilustrat ca număr minim de indivizi (22%) și mai puțin ca număr de resturi (6,2 %). Predomină speciile de talie mare și medie ca bour, cal sălbatic, cerb și mistreț. Ponderea acestora în cadrul paleoeconomiei alimentare nu trebuie neglijată.

Semnalăm identificarea unei specii de cal sălbatic gracil și de talie mică, care în acest moment al studiului nu-l putem specifica. Resturi ale unui astfel de equideu mic au mai fost identificate la Techirghiol (Necrasov Olga & Haimovici S., 1962) fără a se specifica de asemenea precis specia de la care provine acesta.

În ceea ce privește culesul moluștelor și pescuitul, noi credem că prelevarea și cernerea de sediment arheologic ce provine din diferite structuri arheologice (Bălășescu A. & Radu V., 2002; Popovici D. *et alii*, 2002), va aduce mai multe informații privind importanța lor în paleoeconomia comunității preistorice de la Cheia. În acest stadiu al cercetării, ponderea celor două activități este minoră.

Fauna de la Cheia prezintă un spectru similar cu cel din așezarea de la Techirghiol. Cu toate că cele două stațiuni arheologice sunt situate în medii geografice diferite, una în Dobrogea centrală, în interiorul provinciei, iar cealaltă

pe malul lacului litoral Techirghiol, ele au același tip de paleoeconomie. Astfel cornutele mari și mici dețin procentaje aproape egale, cu un plus pentru bovine; suinele domestice sunt slab reprezentate, chiar absente la Cheia ; vânatul are un rol secundar în paleoeconomia animalieră, suplimentând și completând dieta populațiilor preistorice.

Faptul că cercetările arheologice de la Cheia continuă, ne face să credem că viitoarele studii pluridisciplinare implicate aici, inclusiv cele arheozoologice, vor permite clarificarea caracteristicilor paleoeconomiei comunităților Hamangia.

Bibliografie

1. Bălășescu A., 2001, *La faune néolithique de l'habitat type Bolintineanu de Lunca (départ. de Călărași)*, Cultură și Civilizație la Dunărea de Jos, 16-17, Călărași, p. 190-198.
2. Bălășescu A., 2002, *Studiul arheozoologic preliminar al faunei de mamifere descoperite pe Valea Teleormanului*, Studii de Preistorie ale Asociației Române de Arheologie, 2001/I, București, p. 59-70 .
3. Bălășescu A. & Radu V., 1999, *Studiul faunei neolitice de la Siliștea-Conac (județul Brăila)*, Istros, 9, Brăila, p. 197- 210.
4. Bălășescu A. & Radu V., 2002, *Culesul, pescuitul și vânătoarea în cultura Boian pe teritoriul României*. Studii de Preistorie ale Asociației Române de Arheologie, 2001/I, București, p. 73-94.
5. Bolomey Alexandra, 1981, *Contribuție la cunoașterea economiei animale a culturii Boian în lumina materialelor de la Căscioarele, jud. Călărași*, Cercetări Arheologice, 5, p. 169-193.
6. Haimovici S., 1987, *Unele date cu privire la un lot de faună descoperit în așezarea eponimă de la Hamangia (Baia)*, Pontica, 20, p.43-52.
7. Haimovici S., 1997, *Quelques traits de l'archéozoologie de la culture Hamangia. Implications socio-économiques et culturelles*, Studia Antiqua et Archeologica, 3-4, Iași, p. 53- 62.
8. Haimovici S., 2000, *L'importance de l'étude du matériel archéozoologique provenant de Dobroudja pour la reconstitution des caractéristiques socio-economiques de la civilisation de Hamangia*, Cercetări Arheologice, XI, partea II, Muzeul Național de Istorie a României (1998-2000), p. 583- 588.
9. Necrasov Olga, Haimovici S., Maximilian C., Nicolaescu- Plopșor D., 1959, *Studiul preliminar a faunei neolitice de la Cernavoda*, Probleme de antropologie 4(1959), p. 7-29

10. Necrasov Olga & Haimovici S., 1962, *Studiul resturilor de faună neolitică (cultura Hamangia) descoperite în cursul săpăturilor de la Techirghiol*, Materiale, 8, p. 175-184.
11. Necrasov Olga & Bulai Maria, 1970, *L'élevage, la chasse et la pêche durant le néolithique roumain*, Actes du VIIe Congrès International des Sciences Anthropologiques et Ethnologiques, Moscova 1964, 5, p. 544-556.
12. Popovici D., Bălășescu A., Haită C., Radu V., Tomescu M., Tomescu Iulia, *Cercetarea arheologică pluridisciplinară. Concepte, metode și tehnici.*, Muzeul Național de Istorie a României, Biblioteca Muzeului Național, Seria Cercetări Pluridisciplinare, București, 78 p și 12 planșe.
13. Prummel W. & Frisch H.-J., 1986, *A guide for distinction of species, sex and body side in bones of sheep and goat*, Journal of Archaeological Science, 13, p. 567-577.
14. Voinea V. & Dobrinescu C., *Cheia, com. Târgușor, jud. Constanța, Punct Cheia-Sat*, în *Cronica Cercetarilor Arheologice din România, Campania 2001*, cIMeC, 2002, p. 100-102.

ÉTUDE ARCHÉO-ZOOLOGIQUE PRÉLIMINAIRE DU MATÉRIEL FAUNIQUE DE CHEIA (départ. de Constantza). CAMPAGNE DE 2001

Résumé

La faune étudiée provient du site Cheia (jud. Constanța), établissement néolithique encadré dans la culture Hamangia (la moitié du V-ème millénaire). L'échantillon faunique provient d'une fouille soigneusement réalisée en 2001. Ce fait a permis le prélèvement de plus de 1900 restes qui, à leur tour, ont bénéficié d'une investigation archéo-zoologique moderne. Les présentes données à côté de celles obtenues à Techirghiol sont jusqu'à présent les plus représentatives pour caractériser l'économie des communautés Hamangia situées en Dobroudja.

Les taxons identifiés appartiennent aux invertébrés comme les coquillages (classe *Bivalvia*) et vertébrés comme les poissons (*Pisces*), les reptiles (*Reptilia*), les oiseaux (*Aves*) et les mammifères (*Mammalia*).

Les mammifères détiennent le poids le plus important (1927 restes).

Les espèces identifiées appartiennent aux mammifères domestiques, bœuf (*Bos taurus*), mouton (*Ovis aries*), chèvre (*Capra hircus*), chien (*Canis familiaris*) et ceux sauvages, lièvre (*Lepus europaeus*), cheval sauvage (*Equus sp.*), sanglier (*Sus scrofa*), cerf (*Cervus elaphus*), chevreuil (*Capreolus capreolus*), aurochs (*Bos primigenius*).

L'étude nous relève que parmi les mammifères élevés, le bœuf (*Bos taurus*) et

les caprinés (*Ovis aries/ Capra hircus*) présentent les poids les plus importants. Leurs âges d'abatage nous montrent une exploitation orientée aussi bien vers la viande que pour leurs produits secondaires (lait, laine etc.)

Très intéressant est le manque des suidés domestiques (*Sus domesticus*). Leur absence peut être expliquée par la grande mobilité de la population. En même temps cette absence peut être une caractéristique culturelle tenant compte que dans plusieurs établissements les taux des suidés domestiques sont insignifiants.

La chasse est bien représentée comme nombre d'individus (22%) mais pas tout à fait comme nombre de restes (6,2 %). Dominantes sont les espèces de grande taille comme l'aurochs, le cheval sauvage, le cerf et le sanglier. Tout de même leur apport dans l'alimentation n'est pas négligeable.

Il faut signaler ici les restes d'un cheval sauvage gracile, de petite taille que dans cette étape d'étude nous ne pouvons pas encore déterminer jusqu'au niveau d'espèce.

La collecte de coquillage et la pêche dans cet état de recherche sont d'une importance réduite.

D'après les résultats préliminaires, le spectre faunique de Cheia est similaire à celui de Techirghiol. Ignorant les positions géographiques différentes des deux sites (un sur le bord d'une lagune littorale et l'autre sur la rive d'une petite rivière) leur type d'exploitation et gestion des animaux est semblable. Le bœuf et les caprinés sont les plus importants; les suinés domestiques sont faiblement représentées, voire même absentes à Cheia; la chasse a un rôle secondaire qui complète la diète des habitants.

En attendant les autres échantillons fauniques issus de Cheia, les présents résultats restent comme titre préliminaire.